

Nazokat AHMEDOVA,
Urganch davlat universiteti tayanch doktoranti
E-mail: nazokat.ahmedova27@mail.ru
Тел.: +998(94)-319-70-75
UrDU dotsenti, M.M. Matyaqubova taqrizi asosida

THE ROLE OF MUHAMMAD YUSUF BAYANI IN KHIVA LITERARY ENVIRONMENT

Annotation

The literary environment created during the Khiva Khanate brought great talents to maturity. Muhammad Yusuf Bayani, a poet, historian, scientist and translator in the khan's court, is a manifestation of the literary environment created under the leadership of Muhammad Rahimkhan Soni. One devan written by the poet and two works on the history of Khorezm and his translations are considered as one of the sources that illuminate the literary environment of Khiva. Muhammad Yusuf Bayani collected the works of historian Shermuhammad Munis and Muhammad Reza Ogahi in one volume, shortened them and rewrote them in simple language. The work "Shajarai Khorezmshahi" written by the author is not only a historical but also a work rich in literary scenes. Through this work you can learn about the customs and ceremonies of the people of Khorezm. This article compares the importance of Bayani's work and his work "Shajarai Khorazmshahi".

Key words: Muhammad Yusuf Bayani, literary environment, Shajarai Khorezmshahi, Khanate of Khiva.

РОЛЬ МУХАММАДА ЮСУФА БАЯНИ В ХИВИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРНОЙ СРЕДЕ

Аннотация

Литературная среда, созданная во времена Хивинского ханства, способствовала зрелости великих талантов. Мухаммад Юсуф Баяни – поэт, историк, учёный и переводчик при ханском дворе – является проявлением литературной среды, созданной под руководством Мухаммада Рахимхана Сони. Один деван, написанный поэтом, и два произведения по истории Хорезма и его переводы рассматриваются как один из источников, освещающих литературную среду Хивы. Мухаммад Юсуф Баяни собрал труды историка Шермухаммада Муниса и Мухаммада Резы Огахи в один том, сократил их и переписал простым языком. Написанное автором произведение «Шаджарай Хорезмшахи» является не только историческим, но и богатым литературными сюжетами произведением. Благодаря этому произведению можно узнать об обычаях и обрядах народа Хорезма. В данной статье сравнивается творчество Баяни и значение его произведения «Шаджарай Хорезмшахи».

Ключевые слова: Мухаммад Юсуф Баяни, литературная среда, Шаджарай Хорезмшахи, Хивинское ханство.

MUHAMMAD YUSUF BAYONIYNING XIVA ADABIY MUHITIDA TUTGAN O'RNI

Annotatsiya

Xiva xonligida yuzaga kelgan adabiy muhit ulkan iste'dod sohiblarini kamolga yetkazdi. Muhammad Rahimxon Soniy rahnamoligida yuzaga kelgan adabiy muhitning namoyondasi, xon saroyidagi shoir, tarixnavis olim va tarjimon Muhammad Yusuf Bayoniy hisoblanadi. Shoir yozgan bir devon va Xorazm tarixiga oid ikki asar va uning tarjimalari Xiva adabiy muhitini yorituvchi manbalardan biri sanaladi. Muhammad Yusuf Bayoniy tarixchi Shermuhammad Munis va Muhammad Rizo Ogahiy asarlarini bir jildga to'plab, qisqartirib, sodda til bilan qayta yozib chiqqan. Muallif yozgan "Shajarai Xorazmshohiy" asari nafaqat tarixiy balki, adabiy lavhalarga boy asardir. Ushbu asar orqali Xorazm xalqining urf-odat va marosimlarini bilib olish mumkin. Bu maqolada Bayoniy ijodi va uning "Shajarai Xorazmshohiy" asari ahamiyati qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Muhammad Yusuf Bayoniy, adabiy muhit, Shajarai Xorazmshohiy, Xiva xonligi.

Kirish. Xiva xonligida yuzaga kelgan XIX asr oxiri-XX asr boshlaridagi adabiy muhit ko'pgina olimlarni o'z atrofida birlashtirdi. Muhammad Rahimxon Soniy rahnamoligida yuzaga kelgan adabiy muhitning yirik vakillaridan biri, xon saroyidagi shoir hamda tarixnavis olim Muhammad Yusuf Bayoniydir. Bayoniy o'z davrining buyuk shoiri, musiqashunosi, xattot va tarjimoni, mohir tarixchisi bo'lib, shoirning kelib chiqishi asli Xiva Qo'ng'irotlar sulolasining yirik vakili bo'lgan Eltuzarxon avlodiga borib taqaladi. Uning bir devoni, Xorazm tarixiga oid ikki asari va tarjimalari bugunga qadar saqlangan. U shoir sifatida mumtoz she'riyatning deyarli hamma janrlarida ijod qilgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Shuningdek, Navoiy, Munis, Ogahiy ijod an'analari davom ettirgan, hamda Avaz O'tar bilan ijodiy hamkorlikda ham bo'lgan. Bayoniy Xiva adabiy muhitining yirik vakillaridan biri hisoblanadi, shoirning – adabiy taxallusi "Bayoniy" bo'lib, bu haqida xon saroyi shoirlari nazoratchisi bo'lgan Bobojon Tarroh-Xodim o'zining estaliklarida shunday yozadi: "uning adabiy nomi Bayoniy edi. Bu nomni o'zi tanlab, Muhammad Rahimxon ikkinchiga taqdim qilg'on vaqtinda, xon buni qabul qilg'on. Muhammad Yusufbek Xeva qal'asining darva tarafidagi Qiyot qishlog'ida tug'ilg'on. Uning ota-bobolari Xorazmda podsho bo'lg'onlari uchun ham uni podshozodalardan oilasidan chiqqan deyish mumkin" [1].

Tadqiqot metodologiyasi. XIX asr II yarmi va XX asr boshlarida Xorazmda yashab ijod etgan zamonasining zabardast tarixnavis olimi, ajoyib shoiri va mohir tarjimoni bo'lgan, Bayoniyning ijodiy faoliyati haqida, hamda XIX asrning II yarmi - XX asr boshlari Xorazm adabiy muhiti, uning namoyandalarning ijodi haqida shu davrda yaratilgan deyarli barcha ilmiy tadqiqotlarda hamda, Xorazm tarixini yorituvchi tarixiy-ilmiy asarlarda shoirning hayoti va ijodi bilan bog'liq fikr va mulohazalar, qimmatli ma'lumotlar uchraydi. Jumladan 1962-yilda esa S.G'aniyeva va H.Muxtorova Bayoniy ijodini ommalashtirish ishlarini yo'lga qo'yadilar va shoirning she'rlarini bir yerga jamlab "G'azallar" nomi bilan e'lon qiladilar, 1967-yilda Y.Yusupovning "Xorazm shoirlari" haqida kitobi, 1976-yilda adabiyotshunos J.Jumaboyevaning "Bayoniy ijodining ayrim xususiyatlari" nomli maqolasidan ham Bayoniy haqidagi ma'lumotlarni bilib olish mumkin. Shoir ijodini o'rganish 90-yillardan boshlanadi. Jumladan adabiyotshunos Iqboloy Adizova Bayoniy hayoti va ijodi haqida nomzodlik dissertatsiyasini yoqladi. Iqboloy Adizova say-harakatlari bilan "Shajarai Xorazmshohiyning" qisqartirilgan nashri e'lon qilindi. Mustaqillik yillarida shoir ijodini o'rganish yangi bosqichga ko'tarildi. Ushbu maqolada Bayoniy va uning "Shajarai Xorazmshohiy" asarining Xiva adabiy muhitidagi o'rni qiyosiy tahlil qilindi va umumiy xulosalar berildi.

Tahlil va natijalar. Bayoniy tarixnavis olim sifatida "Shajarai Xorazmshohiy" va "Xorazm tarixi" nomli tarixiy asarlarini yozgan, tarjimon sifatida esa qator tarixiy asarlarni arabcha va forschadan o'zbek tiliga tarjima qilgan, shoir sifatida esa mukammal devon ham tuzgan. Bundan ko'rinadiki, Bayoniy serqirra ijodkor, olim hisoblangan. U faqat tarixiy asarlar yozish bilan cheklanib qolmay, u zamonasining ko'zga ko'ringan shoirlaridan biri sifatida devon ham tuzgan. Munis va Ogahiy an'anasini davom ettirib,

anchagina asarlarni o'zbek tiliga tarjima qildi. Bayoniy Darvesh Ahmadning "Sahoyib ul ax-bor", Ali ibn Muhammad al-Xivariyning "Shayboniyoma", Abu Ja'far ibn Muhammad ibn Jarir at-Tabariyning "Tarixi Tabariy" asarlarini tarjima qilgan [7].

Shoir va tarixchi olim, tarjimon va xattot, tibbiyot ilmining bilimdoni, qomusiy bilim egasi bo'lgan Muhammad Yusuf Bayoniy XIX asrning II yarmida Xorazm adabiy, ijtimoiy-madaniy muhitida shakllangan va kamol topgan siymo sifatida qaralgan, uning ijodini o'rganishda asosiy birlamchi manbalar eng avvalo uning asarlari hisoblanadi, shu bilan bir qatorda bir she'riy devoni, hamda "Shajarai Xorazmshohiy" va "Xorazm tarixi" tarixiy kitoblari shular jumlasidandir. Ijod namunalari kitobat qilingan bayoz-majmualarda, 1905-1923-yillardagi ijodiy namunalari esa o'sha davr vaqtlari matbuotlarida ham uchraydi. Shuningdek, shoir haqidagi to'liq ma'lumotlar Xiva adabiy muhitiga oid birlamchi manbalar - Muhammad Rizo Ogahiyning "Shohid-ul iqbol", Ahmad Tabibiyning "Majmuat-ush shuaro Feruzshohiy", Hasanmurod Laffasiyning "Xiva shoir va adabiyotchilarining tarjimai holi" kabi asarlarida ham u haqida ma'lumotlar uchraydi. Ogahiy, Tabibiy va Laffasiylar shoir haqida ma'lumotlar berar ekan, uni nihoyatda ulug'lab, shaxs va shoir sifatida yuksak baholaydilar.

"Yusufbek Bayoniy ilmi g'oyat yuksak edi. Eski maktabni bitirgach, shu ilmdan ham ancha tabiblik ilmiga xavaskor bo'lib, shu ilmdan ham xabardor bo'lg'on, keyin Xorazm olimlari bilan aloqa qila boshlab, madrasa ta'limini olib ilmi oshib ketgan. Shu qadar ilmi ediki, xonga bu gap ma'lum bo'lib, forsiy kitoblarni turkiyga tarjima qildirdi. Shu ilmi orqasidan shoir bo'ldi, shoir bo'lganda ham birinchi surat shoir bo'ldi" [1]. 1940-yillarda Xiva muzeyida xizmat qilgan Hasanmurod qori Laffasiy o'z davrida Xiva xoni saroyida ijod qilgan shoirlar haqida ma'lumotlarni to'plagan va o'zining "Tazkirai shuaro" asarida Bayoniy haqida shunday degan: - "xonning farmoni ila u forsiydan ko'plab kitobalarni turkiyga o'girdi, Bayoniy tanbur, g'ijjaka ham ma'rifatlig' bo'lib, shaxmatda ham juda tez fahmlig' usto bo'ladi. Ammo Bayoniy xushxatlig' ilmida ham juda ma'rifatlig' bo'lganidek, xatti kufiy, xatti suls, xatti shikast, xatti rayhoniy, xatti injil, xatti hindiyga ham ancha ma'lumotli bo'lib, o'qib yoza bilur erdi. Bayoniy ajab xushsuxan, to'ti gufron bo'lib, g'arib dilmovoz bo'lib do'stlariga hama vaqtlar bema'lollig' bilan jigarlariga mahram qilib, o'ziga vobastaiy shaydo qilur erdi" [3]. Xon saroyidagi shoirlardan biri bo'lgan Bobojon Tarroh - Xodim o'zining "Xorazm navozandalari" asarida Bayoniy to'g'risida shunday fikrlarni bildiradi: "Yusufbek mansabdor bo'lg'on emas, qo'lining kuchi bilan kun kechirgan, xolos. U 40 yoshlaridan boshlab shoirlilik bilan shug'ullana boshlagan bo'lsa, ehtimol. Ilmi odam bo'lgani uchun ham Muhammad Rahimxon II she'riga havaskor bo'lishi bilan birga Ogahiy, Komil Xorazmiyning she'riy kitoblarini o'qib ko'rib, shulardan qofiya, uzunlarni olib, ustodsiz shoir bo'lg'on. Bayoniy olti yarim maqom sozni to'liq bilar edi. Xeva olimlari, Yusufbekning joyiga borib soz qildirib kelamiz deb, uning uyiga kelib, ziyofat eb, soz qilib ketar edilar. Tanbur, g'ijjak, daryo (doira), bulomon, dutor kabi soz asboblari to'liq bor edi. O'zi cherta olar, lekin ayta bilmas edi. U ko'rinishidan uzun bo'yli, xushbichim, sariq soqol, kambag'al odam edi. Shunday bo'lsa ham har bir kuni mehmonsiz o'tmas edi. Kiyimlarini ozoda tutar, so'zlagan vaqtida ovozi goh yo'g'on, goh ingichka tortar edi. Xalq orasida, ovozingiz Yusufbeknikiga o'xshar ekan, degan gap yurar edi. O'zi o'ta ketgan saxiy, suhbat ma'noli odam bo'lib, so'zlashib o'tirganda yonidan ketmasam, derding kishi. Odatlari ham yaxshi, shirinso'z kishi edi" [1].

Bayoniy "sohir" ijodkor sifatida ta'riflanadi, u shu qobiliyati sababli xalqning, ijodkor zamondoshlarining, hatto Xiva xonining e'tiboriga tushgan shaxs. Shoh va shoir Feruzning istagi va taklifi bilan Bayoniy umrining katta qismi xonning saroyda, o'z hayotini ijodga bag'ishlab o'tkazgan. Ammo saroyda u biror yuqori lavozimda bo'lmagan ekanligi shu davrga oid manbalardan ma'lum. Lekin, akademik M.Yo'ldoshev uni "Xeva xoni saroyida devon bo'lib ishlagan" ligini e'tirof etadi. U Xorazm shajaraviy tarixnavisligi davomchisi, yanada aniqrog'i, Xorazm tarixi va adabiyotchiligi o'ziga oid voqealarning xotirnavisi desak mubolag'a bo'lmaydi. Bizga ma'lumki, Xiva xonligi adabiy muhiti ma'rifatparvar xon Muhammad Rahimxon II davrida rivoj topdi. Muhammad Rahimxon Soniy - Feruz (1884-1910) xizmatlari bilan saroyda adabiy muhit maydonga keltirildi, salkam 47 yil hukmronlik qilgan bu xon, uni yaqindan bilgan ko'pchilik tadqiqotchilar fikricha, O'rta Osiyo xonlari orasida eng aqllisi, eng ziyolisi bo'lgan. Shoir va tarixchi Bayoniy asarlaridan shu adabiy muhit haqida hamda shu adabiy muhitning asoschisi shoh va shoir Feruz haqida kengroq va ko'proq ma'lumot olamiz. Bayoniy Feruzning she'riyatga bo'lgan muhabbatini "Shajarayi Xorazmshohiy" asarida shunday tasvirlaydi: "Xon hazratlari she'rga ko'p zavq paydo qilib edilar. O'zlari ham burundin "Feruz" taxallusi bilan mutaxallisi bo'lub, she'r aytur edilar. So'ngroq she'rga ko'proq haris bo'ldilar. Har kishining she'r aytmoqqa sahl qobiliyati bo'lsa, nav'i she'rlarini aytib dargohi oliyga olib bora berdilar. Shoirlarning adadlari kam-besh qirqa yovuc bordi" [4].

Bayoniyning "Shajarayi Xorazmshohiy" asarida yana shuni qayd qilib o'tganki: "Xon hazratlari haftada ikki kun: juma va dushanba oqshomlarida ulamo bilan suhbat tuzub, kitobxonlik etdurur edilar. Andog'kim, Yusufxoji ohund va Ismoilxo'ja ohund va Xudoybergan ohund va olimu ulum ma'qul va manqulda Mullo Muhammadrasul va faqiri haqir majlisi humoyunlarig'a haftada ikki martaba hozir bo'lub, kitobxonlik etar erduk. Goho domla Muhammadrasul bila ikkovimiz kirib, suhbat humoyunlarida kitobxonlik bo'lur erdi va sipohiyilar va to'ralarni ham kitobxonlik etarga targ'ib edilar. Bas, hamma kitobxon bo'ldilar" [4].

Muallif o'zining "Shajarai Xorazmshohiy" tarixiy-memuar asari bilan Munis va Ogahiy boshlagan ishni davom ettirgan. Munis va Ogahiyning asarlari hashamdor, qiyin til bilan yozilgan bo'lib, ularda arabcha va forscha so'zlar va og'ir iboralar ko'p uchraydi. Bayoniy esa ana shu qiyinchiliklarni bartaraf qilish maqsadida Munis va Ogahiy asarlarini bir jildga to'plab, qisqartirib, soddala bilan qayta yozib chiqishni maqsad qilgan edi. Bu haqida Yahyo G'ulomov "Asfandiyor Bayoniyga Munis va Ogahiy asarlarining tilini soddalashtirishni, ularni xalq tushuna oladigan qilishni topshirgan"[5]. Muallif esa bu vazifani katta mahorat bilan bajargan va asarlarning mazmuniga xilof yetkazmay turib, ularni soddalashtirgan va maqsadiga erishgan. "Shajarai Xorazmshohiy" asarida Yofasdan Qo'ng'iro't urug'igacha, Abulg'oziy Bahodirxondan Asfandiyorxonigacha o'tgan xonlar hukmronligi davri tarixi yoritilgan. Asarning yozilish tarixi va mazmuni haqida Yahyo G'ulomov quyidagicha yozgan: "Xonlikning 1846-yildan to 1912-yilgacha tarixini Bayoniy shaxsan o'zi to'plagan materiallar asosida yozgan. General Kaufmannning 1873-yilda Xivadagi ichki ixtiloflarini 1912-1913 yillargacha bo'lgan, keyingi Rossiya - Xiva munosabatlarini Bayoniy to'la - to'kis va soddala qilib bayon etadi. Bayoniy o'z asarini 1911-yilda boshlab, 1914-yilda tamomladi va uni "Shajarai Xorazmshohiy" deb atadi" "Shajarai Xorazmshohiy" dagi voqealar haqiqatlar asnosida bo'lib, unda keltirilgan har bir ma'lumot avvalo ishonchli faktlarga asoslanib yozilgan. Shuning uchun bo'lsa kerak, tariximiz 5 tadqiqiga bag'ishlangan asarlarda, ko'pincha, "Shajarayi Xorazmshohiy"ga murojaat etiladi.

Bayoniy asarlaridagi ma'lumotlar ishonchli ekaniga hatto muallifning o'z kafolati bor: "Tarix kitobi yozishning bir sharti bor. Tarixiy voqealarni yozuvchi tarafdorlik etmasdan, bo'lgan voqealarni rostlik bilan bayon etishi kerak. Agar rostlik bilan bayon etmasa, uning so'zlari hech bir odamga ma'qul bo'lmaydi"[6]. Bu so'zlar Bayoniyning tarixnavislikdagi haqiqatga sadoqat mezoniga rioya etganini isboti sanaladi. Uning asarlari shu jihati bilan ham qimmatbahodir. "Xorazm tarixi" asari "Shajarai Xorazmshohiy" dagi voqealarni to'ldirgan. Asarning avvalgi boblari ma'no jihatdan "Shajarai Xorazmshohiy"ga o'xshab ketadi. Lekin yozilish uslubi bilangina undan farq qiladi. Shuni aytish mumkinki, Bayoniy xonlar tarixini bitgan. Uning asari faqat tarixiy jihatdan emas, balki badiiy jihatdan ham ahamiyatlidir. Chunki asar juda soddala, xalqona tilda bitilgan, yozishda muallif tushunilishi qiyin bo'lgan so'zlardan qochgan. Yana shuni aytib o'tish lozimki, "Shajarayi Xorazmshohiy" XIX asr Xorazm adabiy

muhitini aks ettiruvchi asosiy manbalar sirasidandir. Uning tazkira tipidagi adabiy manbalardan farqi va afzalligi shundaki, u adabiy muhit manzaralari, jarayonlarini, mafkuraviy hayotni tirikligicha, harakatda, ijtimoiy-siyosiy voqealar bilan munosabatda tasvirlaydi. Solnoma sahifalarida shu paytgacha feodal – saroy adabiyoti deb bir chetga surib qo'yilganligini, shu bilan bir qatorda Xiva xonliklari tevaragida shakllangan adabiy muhitning haqqoniy qiyofasi, ijobiy va salbiy xususiyatlarini kuzatish mumkin. Ushbu tarixnomada Xorazm adabiyoti ahlining, xususan, Bayoniy davridagi kechmishlari batafsil aks ettirilgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Chunki muhit markazida turgan, rasmiy devon ishlarida faol qatnashgan Muhammad Yusuf bayoniy o'z ko'zi bilan ko'rgan – kechirganlarini qog'ozga muhrlagan. "Shajarayi Xorazmshohiy" Xorazm xalqining urf-udumlari, marosim-ma'rakalari, til xususiyatlarini o'rganishda ham muhim manbalardan qatorida turadi. Bu asar tarix fanlari nomzodi Q. Munirovning "Munis, Ogahiy va Bayoniyning tarixiy asarlari" nomli risolasida ancha keng tahlil etilgan. Uning O'rta Osiyo tarixini o'rganishdagi ahamiyati ma'lum darajada yoritilgan. Shuningdek, akademik M.I.Yo'ldoshev shunday yozadi: "Bayoniyning asari faktik materiallarning ko'pligi va voqealarni izchil bayon qilishi jihatidan Munis va Ogahiyning ko'p tomli qo'lyozmalariga nisbatan ham qimmatliroqdir" [2].

"Shajarayi Xorazmshohiy" dan ko'pgina olimlar ilmiy tadqiqot ishlarida va tarixiy asarlar yozishda birinchi tarixiy manba sifatida foydalanishgan jumladan quyidagi tarixchi olimlar S. P. Tolstov, Ya.G'. G'ulomov, M. I. Yo'ldoshev, T.Ne'matov, Q. Munirovlar o'zlarining asarlarida bu asarning ilmiy ahamiyatini ko'rsatishga harakat qilishgan. Professor Ya.G'ulomov xonlik tarixini yozgan tarixchilardan Ogahiy yozgan tarixning Bayoniy tomonidan qayta yozilgan qismi haqida gapirib, quyidagilarni yozadi: "SSSR Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik institutida saqlanadigan Ogahiy asarlaridagi ma'lumotlarni Bayoniy ma'lumotlari bilan solishtirib ko'rgayda katta tafovut yo'q, ammo Bayoniyda uchraydigan va diqqatga sazovor ba'zi bir ma'lumotlar to'liqroq bo'lib, Ogahiy asarlarida mukammal emas" [5].

Xulosa va takliflar. Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, "Shajarayi Xorazmshohiy" asari nafaqat tarixiy balki, XIX asr o'zbek nasri namunasi sifatida ham qadrlil sanaladi. Ushbu asar til va uslubining soddaligi, xushbayonligi, badiiy usullar hamda adabiy lavhalar bilan omuhtaligi, geografiya, etnografiya kabi turli sohaga oid ma'lumotlarni qomusiy xarakter kasb etgani bilan o'zbek nasri tarixida muhim o'rin tutuvchi asarlardan hisoblanadi. Asar o'zbek adabiy va badiiy tili boyliklari, ifoda usullarini qamrashi jihatidan ona tilimiz tarixining alohida bir davri ko'zguvidir. "Shajarayi Xorazmshohiy" Bayoniy davri Xorazm abadiy muhiti haqida ham yaxlit tasavvur hosil qilishga ham imkon beradi. Asarda Munis, Ogahiy, Tabibiy, Komil, Xusraviy, Komron, Murodiy kabi shoirlarning hayoti va ijodi haqida yangi ma'lumotlar mavjud. Adabiy manbalarda uchramaydigan ba'zi nazmiy asar va parchalar turli munosabat bilan keltirilgan. Solnoma Bayoniy hayoti va ijodining bizga noma'lum tomonlarini oydinlashtiradi, shoir faoliyati haqida ilmda mavjud kemtiklarni to'ldiradi. Asarni o'qir ekanmiz, tarixiy sharoit, muhit hamda shoirning ko'ngliga yaqin, hamfikir do'stlari haqida yangi ma'lumotlarga ega bo'lamiz[8]. Shunday qilib, Muhammad Yusuf Bayoniy o'zining she'rlari va tarixiy asarlari bilan o'zbek adabiyotshunosligi va o'zbek tarixshunosligiga o'zining ulkan hissasini qo'shgan xon saroyi shoirlaridan biri bo'lib, XIX asr oxiri XX asr boshlari o'zbek adabiyotining va tarixnavisligining yetuk namoyondasi sifatida tarixda o'ziga xos munosib iz qoldirgan.

ADABIYOTLAR

1. Бобожон Таррох-Ходим. Хоразм навозандалари. - Т.: Адабиёт ва санъат, 1994. Б-40.
2. Йўлдошев.М.Й. XIX аср Хива давлат ҳужжатлари.Тошкент, "Фан", 1960, 24-бет.
3. Лаффасий Ҳасанқори ўғли.Тазкираи шуаро. Нашрга тайёрловчи П.Бобожонов.Урганч,"Хоразм",1992,1206
4. Баёний. Шажарайи Хоразмшоҳий. Мерос. – Т.: Камалак. 1991. – Б. 255.
5. Ғуломов. Я. Ғ. Хоразмнинг суғорилиш тарихи.Тошкент.: 1959,14-бет.
6. Матниёзов. М.Хоразм тарихи.І-жилд.Урганч.:1997,5-бет.
7. Муниров. Қ.Хоразмда тарихнавислик(XVII-XIX ва XX аср бошлари). Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.Т.2002, 6-бет.
8. Iqboloy Adizova. Qo'lyozma manbalar asosida nashrga tayyorlovchi, lug'at va izohlar muallifi. Muhammad Yusuf Bayoniy. "Shajarai Xorazmshohiy". 1994.
9. Ziyouz.com.
10. armat.urdu.uz.